

Bij de foto: Op zoek naar meer informatie over de studententijd van mijn vader, ds. J.P. van der Stoel (1914-2006), stapte ik, dochter Anneke, ruim een jaar geleden voor het eerst het ADC binnen. [foto Van der Stoel]

nr. 59, december 2023

IN DIT NUMMER:

Schatgraven bij het ADC

Hongarije

Kolonialisme

...adc **etera**

*...adcetera is een uitgave van het Archief-
en Documentatiecentrum van de
Nederlandse Gereformeerde Kerken*

colofon

...adcetera is een uitgave van het Archief- en Documentatiecentrum van de Nederlandse Gereformeerde Kerken. Broederweg 16, 8261 GT Kampen. Telefoon 038-4471730 E-mail info@adckampen.nl Website www.adckampen.nl Druk: drukkerij De Bunschoter, Bunschoten-Spakenburg Ontwerp: Peter Dees, Zwolle

Ten geleide

Het gebouw van de Theologische Universiteit aan Broederweg 15, recht tegenover het ADC, staat leeg. Het universitair personeel en de docenten zijn vertrokken, het meubilair is weggehaald, universiteitsarchief dat nog is aangetroffen bij het ontruimen is overgedragen aan het ADC. Alleen de naam boven de ingang van het gebouw herinnert nog aan de functie die het driekwart eeuw had, van 1945 tot 2023. Een geschiedenis wordt afgesloten, Kampen is geen academiestad meer.

Hetzelfde geldt voor het studentencorps 'Fides Quadrat Intellectum' (FQI), met roemruchte ereleden als Herman Bavinck, Seakle Greijdanus en Klaas Schilder. In 1950 heropgericht aan de gereformeerd-vrijgemaakte opleiding is ze de enige voortzetting van het op 6 december 1863 opgerichte corps. Ook hier valt het doek, na 160 jaar. Het archief van FQI berustte reeds op het ADC, net als dat van de universiteit, maar de laatste stukken worden daar nu aan toegevoegd.

De universiteit is het belangrijkste instituut geweest van de gereformeerd-vrijgemaakte wereld. Van andere bekende vrijgemaakte instituties – zoals de generale synode van de kerken, het Nederlands Dagblad, het weekblad De Reformatie en het Gereformeerd Politiek Verbond –

berusten de archieven reeds op het ADC. Maar de afsluiting van het archief over de Kamper periode van de Theologische Universiteit is een sluitsteen op de geschiedenis van de vrijgemaakte wereld. Die wereld van tussen 1944 en 2023 is nu voorgoed voltooid verleden tijd, al rondt het leven ervan zich af ver over een sluitingsjaar als 2023 heen. De bibliotheek, het ADC en enkele cursussen zijn nog in Kampen en velen leven voort met warme en minder warme herinneringen aan deze wereld, vele sociale verbanden en ontmoetingen worden bepaald of gekleurd door het vrijgemaakte verleden, en door het onderzoek naar deze wereld blijft ze voortbestaan in hoofden en harten. Inmiddels gaat de universitaire archiefvorming verder, nu als instituut van de Nederlandse Gereformeerde Kerken in Utrecht. Daar wordt Kampen niet vergeten. Maar daar is wel hulp bij nodig. Om met het Kamper verleden in gesprek te blijven, om te begrijpen waar we vandaan komen en wie we zijn is historisch onderzoek nodig. Het ADC bewaart, ordent en ontsluit die archieven en heet onderzoekers ook in 2024 weer van harte welkom voor onderzoek naar een verdwenen, maar voor wie en stap in de toekomst wil zetten niet te vergeten wereld. ¶

Het ADC bewaart een deel van het archief van FQI, de studentenvereniging van de Theologische Hogeschool (TH) in Kampen. Vrijwel alle toekomstige dominees waren er lid van. Al snel stonden de eerste archiefdozen klaar op de studiezaal. Een groot geschilderd portret van prof. K. Schilder bracht me in de juiste stemming.

Schatgraven bij het ADC

Mijn vader begon zijn studie theologie in 1934 aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, maar stapte een jaar later over naar de Theologische Hogeschool in Kampen, waar zijn grote voorbeeld Klaas Schilder was benoemd als hoogleraar. Jaap van der Stoel bleek in Kampen lid te zijn geweest van de 'oratorische vereniging' CHRYSOSTOMUS, een van de dispuuten van FQI, en was zelfs een keer verkozen tot abactis. Tot mijn verbazing waren zijn verslagen goed leesbaar, maar de mij zo bekende doorhalingen en invoegingen ontbraken ook hier niet. In de almanak van FQI uit 1943, die op de studiezaal was in te zien, staat dat mijn vader in oktober 1941 cum laude afstudeerde. Dat exemplaar is op grauwpapier gedrukt en heeft een slappe kaft. De papierschaarste tijdens de oorlogsjaren is er aan af te lezen. Tegelijk laat het zien hoe men ondanks alle beperkingen, zoveel mogelijk het oude levensritme probeerde vast te houden. In 1942 stelde een beroep naar het Oost-

Groningse Overschild mijn ouders in staat eindelijk te trouwen, na een verlovingstijd van zeven jaar. Het archief van deze kerkelijke gemeente is ook aanwezig op het ADC. Ontroerend om onder de notulen van de vrouwenvereniging de handtekening van mijn moeder te zien staan. Als domineesvrouw fungeerde ze vanzelfsprekend als presidente en gaf zo haar fiat aan de notulist. Tussen september 1944 en mei 1945 ontbreken de verslagen. De oorzaak kende ik al. Grote delen van Oost-Groningen waren onder water gezet om de geallieerde opmars te stuiten. De meeste gemeenteleden evacueerden. De dominee werd gezocht vanwege illegale activiteiten, moest onderduiken en vluchtte met zijn gezin begin december 1944 naar Voorburg. Meer details vond ik in een rapportage over de plaatselijke Vrijmaking, die toch nog werd afgekondigd op 8 oktober 1944. Gezien de situatie had men daarmee willen wachten, maar de dominee werd op het matje geroepen door de

classis Appingedam. Dat hij een voorlichtingsbijeenkomst organiseerde over de synodebesluiten, met de geschorste prof. Schilder als spreker, was niet goed gevallen. Dat hij ook nog eens zijn opvattingen landelijk had verspreid in een brochure en niet terug wilde komen op zijn 'dwalingen' deed, letterlijk, de deur dicht. In het verslag trof me het volgende tafereel. Op weg naar die classisvergaderingen moesten de dominee en ouderling Smit vaak met hun fietsen op de nek door het water en de tankgrachten baggeren.

Zo werd ik kind aan huis op het ADC, want de archieven van twee andere standplaatsen van mijn vader, Batavia en Amsterdam-Centrum, kon ik niet ongezien laten. Ook het archief van A. Sneep, een gemeentelid uit Amsterdam, was naar de Broederweg gebracht. Bij zijn drukkerij rolden verschillende open brieven van de pers, waaronder het Getuigenis (1964) en 'de' Open Brief (1966). Hoewel ze allebei veel stof deden opwaaien is de Open Brief bekend gebleven als katalysator van de kerkstrijd in de jaren zestig, met een kerkscheuring en het vertrek van mijn vader uit de vrijgemaakte kerk als dieptepunt. In de notulenboeken van de kerkenraad van Amsterdam zijn de ontwikkelingen in deze periode goed te volgen. Met dank aan de verschillende scriba's die de discussies op de steeds vaker georganiseerde ad-hoc vergaderingen nauwgezet weergaven, in handgeschreven verslagen.

Maar ook de meedenkende archivaris, andere onderzoekers en de vrijwilligers van het ADC dragen geregeld informatie aan. Zoals de brief van een veteraan, die zich uit zijn diensttijd in Indonesië herinnert hoe hij daar voor het eerst het Heilig Avondmaal vierde, samen met

nog een paar militairen en de daar toen werkzame ds. Van der Stoel. De dominee had het avondmaalsstel in een koffertje bij zich gehad. Van het ADC neem ik zo ieder bezoek weer nieuwe 'schatten' mee naar huis. ¶

Hongarije

Maarten J. Aalders, auteur van de monografie *Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum*, dat als deel 37 is uitgegeven in de AD Chartas reeks, is vanwege zijn boek aanwezig geweest op een internationaal boeken-evenement te Boedapest. Hij schreef hierover dit blog:

Nederland is van 28 september tot en met 1 oktober 2023 eregast geweest op het 28ste International Bookfestival Budapest. De culturele banden tussen Nederland en Hongarije, aldus de Nederlandse ambassade in haar aankondiging van dit festival, gaan terug tot de zestiende eeuw. Veel van de eerste boeken die in Hongarije verkrijgbaar waren, kwamen van Nederlandse drukkers. Ook tegenwoordig is de literaire samenwerking heel sterk: het aantal Hongaarse werken dat in het Nederlands vertaald is, is indrukwekkend, het aantal Nederlandse werken dat in het Hongaars vertaald is, is aanzienlijk. Aldus de Nederlandse ambassade.

Dit jaar waren er dertien Nederlandse auteurs op het boekenfestival aanwezig. Ik noem hier Arnon Grunberg, Ilja Leonard Pfeijffer en Roxanne van Iperen. Ze presenteerden hun boek, deden mee aan rondetafelgesprekken en gaven interviews. Ook Kampen was vertegenwoordigd. Mijn boek over *Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende*

het interbellum is namelijk in het Hongaars vertaald en werd tijdens dit festival gepresenteerd.

In 2015 besloot George Harinck, toen nog directeur van het Historisch Documentatiecentrum van de Vrije Universiteit, onderzoek te laten doen in het archief van de Károli Gáspár Universiteit te Budapest naar de brieven van Abraham Kuyper aan Jenő Sebestyén. Dit onderzoek leidde tot een nauwe samenwerking met dr. Orsolya Réthelyi, als docente Neerlandistiek werkzaam aan de ELTE (Eötvös Loránd Universiteit) te Budapest, en schrijver dezes, inmiddels met George Harinck mee naar Kampen en Utrecht verhuisd en deelnemer aan de vergaderingen van de theologisch-historische onderzoeksgroep van de Theologische Universiteit, het Neo-Calvinism Research Institute (NRI).

Een van de vruchten was een groot internationaal congres in 2020 over de zogenaamde kindertreinen, waarvan de Theologische Universiteit met het ADC gastheer was. Met die kindertreinen kwamen tussen 1920-1930 ruim 28.000 Hongaarse kinderen naar Nederland om hier aan te sterken van de ontberingen die het gevolg waren van de verloren oorlog, de communistische revolutie en de Roemeense bezetting van hun land. Ook bovengenoemde monografie was vrucht van deze samenwerking. Nadat Orsolya Réthelyi vorig jaar een grote tentoonstelling organiseerde over de kinderen en hun lotgevallen, met een bijbehorende catalogus, is nu ook het daar aan ten grondslag liggende onderzoek van mijn hand in het Hongaars verschenen. Daarmee staat het onderzoek naar de kindertreinen definitief op de historische kaart, zowel in Hongarije als in Nederland. ¶

Kolonialisme

Een jaar geleden bood minister-president Mark Rutte excuses aan voor het Nederlandse slavernijverleden. Op 1 juli 2023 volgde koning Willem-Alexander. De excuses gingen gepaard met maatschappelijk debat. Als het gaat om het slavernijverleden, is de blik vooral gericht op Suriname en het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Ook de voormalige koloniën in de Oost staan echter volop in de belangstelling. Nadat in 2019 en 2020 *De Grote Suriname-tentoonstelling* te zien was in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, is daar op dit moment *De Grote Indonesië-tentoonstelling* te zien. Er zijn de afgelopen jaren verschillende onderzoeken verschenen naar het door Nederlandse troepen gebruikte geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, en in augustus en september van dit jaar was de documentaireserie *Hoog spel in de Oost* over Nederlands Nieuw-Guinea op de buis. Dit is slechts een greep uit de vele nieuwe publicaties, documentaires, films en tentoonstellingen die verband houden met het koloniale verleden van Nederland.

In de koloniale tijd speelde religie een belangrijke rol, zodat kerk en geloof bij dit onderwerp niet buiten beschouwing kunnen blijven. Theologen, religiewetenschappers en (kerk)historici hebben deze handschoen dan ook opgepakt. Het Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800 was dit jaar gewijd aan *Kerk, kolonialisme en slavernij* en had als ondertitel *Verhalen van een vervlochten geschiedenis*. Alhoewel het uiteindelijk een andere publicatie voor moest laten gaan, werd het Jaarboek genomineerd voor het Beste Theologi-

sche Boek 2023. Onderzoekers van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU), de Vrije Universiteit (VU) en de University of Curaçao participeren in een groot onderzoeksproject naar kerk en slavernij, George Harinck is één van hen. De onderzoekers van dit project kijken, volgens de projectbeschrijving op de website van PThU, naar de theologische en exegetische argumenten die vanuit kerk en academie werden aangedragen om slavernij te verdedigen dan wel te bekritisseren en naar het financiële, maatschappelijke en bestuurlijke aandeel van de kerk in de slavernij en de slavenhandel (missionair, pastoraal, als slaveneigenaar, investeerder, hoeder van de samenleving). Bij het thematiseren van de rol van religie wordt de Oost evenmin vergeten. Zo loopt er aan de VU een promotietraject dat leidt naar een proefschrift over de militaire geestelijke verzorging bij de Nederlandse krijgsmacht tijdens de oorlog in Indonesië (1945-1950).

De maatschappelijke aandacht voor het koloniale verleden van Nederland en de religieuze component van dit verleden roepen de vraag op of het ADC ook archieven beheert die licht kunnen werpen op de houding van Nederlandse christenen ten aanzien van gebieden overzee. Op het eerste gezicht is het ADC geen voor de hand liggende vindplaats van dergelijke archieven. De Vrijmaking vond immers plaats in 1944 en de meeste archieven beginnen daardoor niet veel eerder dan in de jaren 1940. De slavernij was zo'n tachtig jaar daarvoor afgeschaft en voor het verstrijken van de jaren 1940 vond de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië plaats. Toch zijn er ook op het ADC archieven die de sporen van het Nederlandse kolonialisme dragen. Allereerst berusten er een flink aantal

zendingsarchieven bij het ADC. Veel zendingswerk vanuit Nederland is vanouds gericht op gebieden in Indonesië en Nieuw-Guinea, zodat in deze archieven gespeurd kan worden naar de manier waarop Nederlanders dachten over de politieke omstandigheden in (voormalige) koloniale gebieden en de mogelijkheden van de bewoners van deze gebieden om zelfstandig te zijn. Daarnaast berusten er bij het ADC enkele archivalia die afkomstig zijn van overzeese kerken. Zo is er een klein archief van de Gereformeerde kerk te Djakarta, 1947-1957 (archieffnummer 2), waarin bijvoorbeeld stukken met betrekking tot de Vrijmaking in Indonesië zitten. Ook is er een klein archief van de Classis Batavia, 1949-1954 (archieffnummer 83), met notulen van in deze periode gehouden vergaderingen in de genoemde classis. De collectie van de Nederlands Gereformeerde Kerken bevat een archief van de Nederlands Gereformeerde Kerk Curaçao, 1947-1977 (archieffnummer NGK-109), dat ruim een strekkende meter beslaat. En er is archiefmateriaal van vrijgemaakte Indië-veteranen. Studenten en andere onderzoekers in spe die een kerkhistorisch thema met actuele maatschappelijke relevantie willen oppakken, kunnen dus op het ADC terecht voor een speurtocht naar koloniale sporen in het vrijgemaakte verleden. ¶

De archieven in 2023

Net als in de afgelopen paar jaar werden er in 2023 tientallen bezoeken voor onderzoek afgelegd bij het ADC.

Er bestond dit jaar extra veel aandacht voor de archieven van de Theologische Universiteit en het Kamper studenten-corps FQI. Dit heeft alles te maken met de verhuizing van de Theologische Universiteit van Kampen naar Utrecht en de voorgenomen opheffing van FQI. Voor dat de laatste deuren van universiteitsgebouwen in Kampen gesloten worden en FQI ten grave gedragen wordt, zullen er nog interessante publicaties verschijnen waarin de geschiedenis van de theologische studie in Kampen belicht wordt en waarvoor archiefonderzoek noodzakelijk was. Een ander voorbeeld van lopend onderzoek is de biografische studie die Anneke van der Stoel uitvoert naar haar vader, ds. J.P. van der Stoel; zie elders in deze *ADCetera*. ¶

Donaties

U kunt het ADC steunen als donateur. Van uw donaties bekostigen wij onderzoek, publicaties en studiedagen. Als u zich kenbaar maakt als donateur, ontvangt u twee keer per jaar onze nieuwsbrief *ADCetera*, uitnodigingen voor onze activiteiten en 20% korting op publicaties in de AD Chartas reeks. U kunt al donateur worden door jaarlijks €15,- te storten op IBAN NL15 INGB 0007 7356 94. ¶

Aanwinsten

Aanvulling archief

Theologische

Universiteit

Aanvulling archief

Comité Centrale

Diaconale Conferentie

Aanvulling archief

Gereformeerde

Hogeschool

Archief NGK-

Commissie Contact en

Samenspreking, sectie

buitenland

Kerstsluiting

Het ADC is gesloten van maandag 18 december (week 51) tot en met vrijdag 12 januari (week 2). In deze periode worden er ook geen e-mails gelezen of telefoontjes beantwoord. Vanaf week 3 is het ADC in de regel weer geopend op dinsdag, donderdag en vrijdag. U bent dan van harte welkom om op afspraak langs te komen. Het is noodzakelijk om van tevoren een afspraak te maken, omdat het ADC vaak maar door één persoon bemenst wordt. Door de verhuizing van de Theologische Universiteit van Kampen naar Utrecht is de archivaris bovendien iets vaker afwezig dan vroeger. Het maken van een afspraak voorkomt dat u voor een dichte deur komt te staan. ¶

Uw doel
Uw wens

Onze
expertise

Het resultaat
hoogwaardige communicatie

DE BUNSCHOTER
SAMEN COMMUNICEREN